

Roman), scopul transparent fiind minimalizarea și, pe alocuri chiar ridiculizarea rolului lui Ion Iliescu. Astfel, refuzul politicos al acestuia de a semna faimoasa „Scrisoare a celor șase”, este explicată în următorii termeni: „Nu erau așteptate în România tancurile lui Gorbaciov, ocupate în Afghanistan” (pp. 451, 452). La rigoare, se poate spune că, în 1988, tancurile sovietice începuseră deja retragerea din Afghanistan.

În concluzie, volumul apărut anul trecut la prestigioasa editură ieșeană Polirom reprezintă un reper bibliografic important pentru problematica subiectului „Decembrie 1989”, prin prisma pluralității de surse, perspective de abordare și de evaluare a evenimentelor, un demers în esență laudabil, dar în mod inevitabil perfectibil în unele privințe (abordarea sistematică a aspectelor economico-sociale interne românești, în context internațional).

Referințe

- Boia, Lucian (2016), *Strania istorie a comunismului românesc (și nefericitele ei consecințe)*, București: Humanitas.
- Cartianu, Grigore (2010) *Sfârșitul Ceaușeștilor. Să mori împușcat ca un animal sălbatic*, București: Holding Adevărul.
- Constantiniu, Florin (2002), *O istorie sinceră a poporului român*, (ediția a III-a), București: Univers Enciclopedic.
- Pavlov, Plamen, Jordan Ianev, Daniel Cain (2002), *Istoria Bulgariei*, București: Editura Corint.

Marius MOTREANU

Eleonora-Maria POPA, *Trecuturi în dispută. Regimul comunist din România în literatura istorică din perioada 1990-2015, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2020, 308 p.*

Studierea regimului comunist din România, cu instrumentele științelor sociale (istorie, politologie, sociologie, studii literare), produce un interes major în rândul cercetătorilor români sau străini. Dacă cercetătorii străini, sau cei de origine română stabiliți în străinătate, au putut să se aplece asupra istoriei comunismului chiar din timpul existenței acestuia, specialiștii români au început să trateze fenomenul comunist abia după dispariția lui. În cadrul științelor sociale, istoriei i-a revenit cel mai important rol de anchetare a trecutului recent – prin natura disciplinelor lor, politologii și sociologii fiind interesați de trecut doar în măsura în care acesta explica fenomenele actuale ale societății. Privăți pentru o lungă perioadă de accesul la bibliografia străină, necesară pentru stabilirea unui cadru conceptual și teoretic, investigatorii români din domeniul istoriei au abordat în primii ani după căderea comunismului studiarea epocii postbelice prin metode mai mult empirice (înțelegeri și experiențe personale ale epocii sau în cel mai fericit caz interviuri). Lipsa sau procedura greoaie de acces la arhivele recente a determinat perenizarea acestui mod de abordare a comunismului.

O dată cu deschiderea parțială a arhivelor comunismului, fie ca urmare a desecretizării lor determinată de depășirea termenului legal de clasificare, fie prin politici ce țineau de justiția penală de tranziție, de forme ale lustrației sau de deconspirarea ofițerilor sau a colaboratorilor Securității (aparitia C.N.S.A.S.), istoricii au putut să își fundamenteze cercetările și pe surse scrise, concrete. Ca urmare, studiile publicate referitoare la comunismul românesc au luat o amploare exponențială, fiind de presupus că aceste contribuții au reușit să ofere o paletă largă de viziuni, adesea contradictorii, asupra problematicii tratate. De aici pleacă și nevoia scrierii unei istorii a istoriografiei post-totalitare a comunismului românesc, pe care a încercat să o facă Eleonora-Maria Popa, după părerea noastră fără succes.

De la bun început, ne confruntăm cu problema majoră a neadecvării titlului la conținut, în sensul că nu reușim să identificăm disputele promise în titlu. Lucrarea recenzată nu ne prezintă viziuni istorice concurente asupra naturii regimului comunist din România, fiind, în majoritatea cazurilor, doar o rapidă și parțială trecere în revistă a studiilor despre comunismul românesc. Pentru a înțelege această stare de fapt, va fi nevoie să facem o scurtă arheologie a redactării lucrării de față.

Volumul reprezintă publicarea unei teze de doctorat, susținută de autoare în anul 2018, la Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, sub conducerea conf. univ. dr. Valer Moga și având titlul *Literatura istorică referitoare la regimul comunist din România (1990-2015)*. Un titlu descriptiv, mult mai potrivit conținutului. Publicarea tezei a determinat, însă, din considerente ce țin probabil de creșterea vizibilității lucrării, adăugarea unui titlu nou nejustificat – *Trecuturi în dispută* – dat fiind că nu găsim în conținut dispute istoriografice, ci doar treceri în revistă ale unor studii.

În capitolul introductiv autoarea expune metodologia care a stat la baza elaborării tezei. Potrivit Eleonorei Maria Popa, cartea analizează lucrările autorilor care au produs o istorie politică a regimului comunist din România, neaducând clarificări asupra a ceea ce înseamnă o istorie politică sau de ce a fost mai indicată selectarea doar a acestui tip de istorie. În privința criteriului cronologic al alegerii autorilor analizați, autoarea recunoaște că el a fost depășit, datorită aplicării unor principii de clasificare, fără să ne spună însă care sunt acestea. În așa fel, au fost **acceptați** (s.n.) și doi autori care au fost publicați în anii 60 și 80 (Ghiță Ionescu și Victor Frunză), dar intrați în circuitul științific de la noi după 1989. Un criteriu discutabil, după opinia noastră. O altă deficiență a demersului metodologic al lucrării stă în lipsa explicației criteriului de selecție a autorilor studiați. Ne putem, astfel, întreba de ce aceștia și nu și alții? E drept, că în lipsa unei lămuriri directe, putem face propriile noastre deducții și să presupunem că alegerea corpusului a fost arbitrară sau conjuncturală: Astfel, autoarea a selectat autori români care și-au publicat studiile în străinătate, în timpul regimului comunist din România – Ghiță Ionescu sau Victor Frunză, dar de ce nu și pe Michael Shafir, care a scris o carte valoroasă asupra României comuniste (*Romania, Politics, Economics and Society*, 1985) și care a avut și o activitate marcantă de critic al regimului. O carte care nici măcar nu a fost trecută în bibliografie și pe care autoarea nu a consultat-o. Nici în privința justificării necesității demersului științific argumentația Eleonorei Maria

Popa nu este infailibilă. Potrivit acesteia, utilitatea scrierii lucrării ar consta în faptul că: „până în acest moment nu există interpretări ale studiilor autorilor respectivi, deși ele sunt în mod constant recenzate și citate, constituind uneori fundamentul în realizarea unor noi volume despre comunismul românesc” (p. 17) O aserțiune care ridică întrebarea, legitimă, dacă recenzarea lucrărilor menționate nu presupune în mod automat și interpretarea lor?

Din enunțarea demersurilor metodologice, mai aflăm că pentru realizarea demersului științific Eleonora Maria Popa a combinat cercetarea de tip istoriografic, sociologic și biografic cu prelucrarea de tip calitativ și cantitativ a informațiilor, beneficiind de modele de investigație aplicate producțiilor istorice din timpul regimului comunist. A urmărit delimitarea contextului în care au fost redactate și publicate respectivele lucrări, clasificând autorii în funcție de două coordonate: motivațiile biografice și determinările profesionale și realizarea unei analize istoriografice (elemente de formă și de conținut), pe de altă parte (p. 18).

Continuând lectura aflăm că autoarea va analiza și aspecte din Decembrie 1989, deoarece: „În condițiile în care am stabilit evenimentele anului 1989 ca puncte de referință, am considerat necesară detectarea speculațiilor terminologice asupra fenomenului, pentru a distinge interpretările acceptate în rândul istoricilor, politologilor și sociologilor români și occidentali”. De asemenea va încerca și stabilirea existenței unor școli de istoriografie în România post-comunistă, precum și a impactului pe care istoricii din vechea școală l-au avut asupra noilor generații. Pentru a evita subiectivismul, autoarea a ales clasificarea școlilor pe criteriul geografic, „deoarece nu riscă să devină arbitrară” (p. 19). Autorii incluși în analiză au fost Pompiliu Teodor, Ioan Aurel Pop, Sorin Mitu, Ovidiu Pecican, Doru Radosav, Lucian Năstasă și Toader Nicoară, pentru spațiul clujean. Pentru cel bucureștean au fost nominalizați Lucian Boia, Bogdan Murgescu, Florin Muller, Mirela Luminița Murgescu sau Constanța Vintilă Ghițulescu. Pentru spațiul ieșean au fost incluși Alexandru Zub, Ștefan Gorovei, Andi Mihalache, Adrian Cioflâncă, Alexandru Florin Platon, Mihai Chiper. Nu au fost lăsați deoparte nici cercetătorii din zonele orădeană, sibiană, Alba Iulia, Târgu Mureș, Craiova. Conform intențiilor autoarei, prin prezentarea acestor școli istoriografice se dorește identificarea tendințelor în abordarea comunismului românesc sau determinarea duratelor postcomunistă, neocomunistă, anticomunistă, din abordarea istoriografiei asupra comunismului românesc

(p. 20), dar și identificarea consecințelor „demonizării” regimului comunist, precum și a pericolelor „falsificării trecutului”, în paralel cu identificarea modului în care a fost perceput totalitarismul de tip comunist în studii de specialitate occidentale.

Pentru a înțelege mai bine prezentul, Eleonora Maria Popa a considerat adecvată și o reevaluare, în cadrul lucrării, a trecutului, estimare necesară „mai ales unui lector pe care vârsta l-a scutit de experimentarea constrângerilor regimului”. Potrivit autoarei, „trecerea în revistă a etapelor controlului ideologic, a impactului cenzurii și a represiunii, precum și a relației dintre emigrație, disidență și exil este relevantă pentru distingerea motivațiilor întotdeauna prezente în redactarea volumelor de referință. /.../Am acordat atenție transformărilor instituționale, etapelor epurărilor personalului și noilor condiții de promovare. /.../ Am urmărit succedarea

represiunii și a relaxării ideologice și a modului în care acestea s-au manifestat. /.../ Ne-am propus să aproximăm proporția în care fenomenul emigrației românești se suprapunea /.../ cu disidența, cercetând cultura exilului și modul în care acesta a contribuit la evenimentele din 1989” (pp. 21, 22).

După câte am reușit să înțelegem din expunerea autoarei, în cuprinsul cărții ar trebui să găsim o paletă largă de preocupări istoriografice: O analiză a lucrărilor politice neideologizate, (orice ar însemna acest lucru), a unor autori români și străini selectați; o expunere asupra școlilor de gândire istorică, din perioada postcomunistă, clasificate pe criterii geografice (deoarece nu riscă să devină arbitrare); o prezentare a statutului istoricului și a intelectualului român, în general, în timpul regimului comunist. În cele din urmă, autoarea ne promite și o investigare asupra literaturii istorice din perioada 1990-2015, cu privire la regimul comunist (în fapt, titlul și subiectul prezumat al lucrării).

În rândurile următoare vom vedea cum s-a achitat Eleonora Maria Popa de sarcinile impuse. Primul capitol, intitulat *Locul regimului comunist din România în istoriografia postdecembristă. Aspecte conceptuale și metodologice*, autoarea îl începe vorbindu-ne despre cauzele revoluțiilor din 1989, ne explică motivele colapsului comunismului și ne face considerații terminologice asupra Revoluției din România – revoluție, revoltă, lovitură de stat – fără să își asume o poziție anume, ci doar trecând în revistă părerile mai multor istorici sau politologi (Lucian Boia, Vladimir Tismăneanu, Vladimir Pasti, Ruxandra Cesereanu, dar și teoriile conspirației, atât de dragi foștilor ofițeri de Securitate). Subcapitolul *Direcții de cercetare istoriografică în România postcomunistă* prezintă evoluția mediului istoriografic postcomunist și munca specialiștilor „care au desfășurat activități de mentorat, contribuind, astfel, atât la conturarea unor curente istoriografice cât și la formarea profesională a colegilor mai tineri” (p. 191). Ne sunt expuse rezumate ale studiilor diferiților istorici români sau străini cu direcțiile lor de cercetare, în contextul școlilor istorice clasificate geografic.

Capitolul *Intelectualii români în timpul regimului comunist din România*, ne familiarizează cu etapele controlului ideologic, statutul intelectualului în regimul comunist, cenzura comunistă sau problematica exilului românesc și a dizidenței. Ca și în celelalte capitole, expunerea are un caracter de sinteză-compilație. Nu vom găsi aici implicarea autoarei prin note personale – decât poate prin oferirea de detalii ne semnificative – Silviu Brucan, evreu, fiu de negustor falimentar de stoffe englezești (p. 113).

Capitolul *Istoricii regimului comunist din România, între motivațiile biografice și preocupările profesionale* se dorește a avea un caracter aparte, mai original. Eleonora Maria Popa încearcă aici o clasificare a unor istorici români și străini care au produs cărți tratând despre regimul comunist din România, folosind criteriul motivațiilor personale și profesionale ale acestora. Astfel, printre istoricii care și-au redactat lucrările din motivații biografice, sunt incluși Ghiță Ionescu, Victor Frunză, Vladimir Tismăneanu și Dennis Deletant. În clasa istoricilor cu preocupări profesionale au fost incluși Catherine Durandin, Katherine Verdery și Keith Hitchins. Iar, „datorită faptului că nu a fost posibilă monitorizarea activității după 1989, din

cauza încetării sale din viață, istoricul Vlad Georgescu a fost luat în considerare în categoria cazurilor de dizidență (p. 119).

Autoarea își concepe demersul științific prin nararea biografiilor istoricilor selectați, a actelor lor de dizidență sau de critică a regimului comunist, în cazul celor români, sau a impactului produs de relațiile personale sau profesionale cu România, asupra istoricilor străini, plecând de la supoziția discutabilă că experiențele de viață au un impact definitoriu asupra operei. Astfel, potrivit autoarei, motivația lui Victor Frunză pentru actele de dizidență și scriere a *Istoriei comunismului în România* a fost „teama că generațiile următoare îl vor condamna și judeca pentru pasivitatea sa” (p. 121, citat din Victor Frunză). În privința lui Vladimir Tismăneanu, experiențele personale (familie de ilegaliști comuniști, încăpățânarea ideologică a tatălui) l-au determinat să studieze originea ideilor de stânga și modul cum au fost convertite într-un regim extremist, în final totul culminând cu apariția cărții *Stalinism pentru eternitate* (apărută în 2003 în engleză și în 2005 în română). Capitolul continuă în același fel și pentru ceilalți autori selectați, autoarea procurându-ne detalii biografice, mai mult sau mai puțin semnificative.

Prin capitolul *Literatura istorică referitoare la regimul comunist din România. O perspectivă istoriografică*, Eleonora Maria Popa, dorește realizarea unei analize istoriografice, următorul și ultimul obiectiv al lucrării, potrivit propriilor ei spuse. Aici autoarea are în vedere referirea la „istoriografia comunistă ca sumă a producțiilor istorice din timpul regimului, care pot fi abordate din perspectivă empirică, tematică și/ sau lingvistică”. Capitolul reprezintă, de fapt, o revenire la istoricii cu preocupări legate de istoriografia din perioada comunistă, dar, de data aceasta, cu o abordare din perspectiva periodizării regimului comunist. În concluzie, spune autoarea, lucrările dedicate perioadei 1945-1989 au fost redactate, în special între anii 1990-2007, pe un ton agresiv, punându-se accentul pe represiune și scăderea nivelului de trai, fiind asumate de intelectuali oponenți unui regim considerat neocomunist (p. 214). În schimb, după prezentarea *Raportului* Tismăneanu, abordarea a devenit mai echilibrată. Aceste scrieri pot fi încadrate în categoriile memorialistică, literatura istorică sau analize ale istoriografiei din timpul regimului comunist.

În subcapitolul *Perspective istoriografice asupra comunismului românesc*, autoarea revine la autorii deja prezenți într-un capitol anterior prin prisma motivațiilor personale sau profesionale, de data aceasta interesul focalizându-se pe descrierea lucrărilor acestora. Trecând peste încercările autoarei de teoretizare a demersului și de expuneri metodologice pletorice, subcapitolul reprezintă, de fapt, tot o abordare de tip descriere, gen micro sinteză, de multe ori la limita inutilității. Pentru edificare, referitor la volumul *Comunismul în România*, al lui Ghiță Ionescu, autoarea precizează că: „Are o introducere și trei părți cu cinci, patru și respectiv cinci capitole. Acesta se încheie cu o listă de note biografice și o bibliografie selectivă, structurată pe lucrări în limba română și lucrări în limba engleză, dar și în alte limbi. Ambele categorii conțin colecții de documente și studii, lucrări consultate mai frecvent și alte tipuri de lucrări. Notele sunt plasate la subsol. /.../ uneori autorul operează trimiteri la diferite pagini ale propriului volum” (p. 217).

Referitor la volumul *Scurtă istorie a României*, de Keith Hitchins, aflăm că varianta în engleză are ilustrații de bună calitate, „precum imaginile domnitorilor Mircea cel Bătrân, Mihai Viteazul, a istoricului Dimitrie Cantemir, a lui Tudor Vladimirescu, ale politicianilor Mihail Kogălniceanu, Ion I.C. Brătianu /.../ ale regilor Carol I, Ferdinand I, Mihai I. Nu lipsesc liderii comuniști Gheorghe Gheorghiu-Dej și Nicolae Ceaușescu – cel din urmă însoțit de familie” (p. 243).

Cartea Eleonorei Maria Popa nu se dovedește a fi un studiu incitant, provocator, plin de conceptualizări și teoretizări. Expunerile metodologice se relevă, în cele din urmă, a nu fi asimilate sau înțelese, rămânând simple declarații de intenție, fără aplicarea unui filtru teoretic peste materialul selectat. Lucrarea rămâne astfel la un nivel strict descriptiv, de sinteză, fără ca autoarea să ne împărtășească concluziile proprii. Cititorul nu se va putea edifica, deci, asupra disputelor din cadrul istoriografiei românești, dar va putea, totuși, să se instruiască privitor la bibliografia comentată a comunismului românesc. Măcar parțial!

Valentin GHEONEA